

Gljúfrin miklu og Kárahnjúkar

Gljúfur Jökulsár á Dal við Hafrahamma og Kárahnjúka hafa verið mikið í sviðsljósínu undanfarin misseri, en fram að þeim tíma voru þau allmennt lítið þekkt. Ástæður hinnar skyndilegu kynningar eru úætlanir um virkjun jöklusána á Norðausturhlældinu. Í nágildandi áætlun um virkjun Jöklu er áformað að stífla hana við Fremi-Kárahnjúk og mynda uppi-stöðulón í dalnum þar fyrir innan (Hálslón). Ef þetta gengur eftir munu gljúfrin skerðast verulega. Hér verður stiklað á stóru í lýsingu gljúfranna og næsta nágrennis þeirra, og getið um helstu skoðunarverða staði.

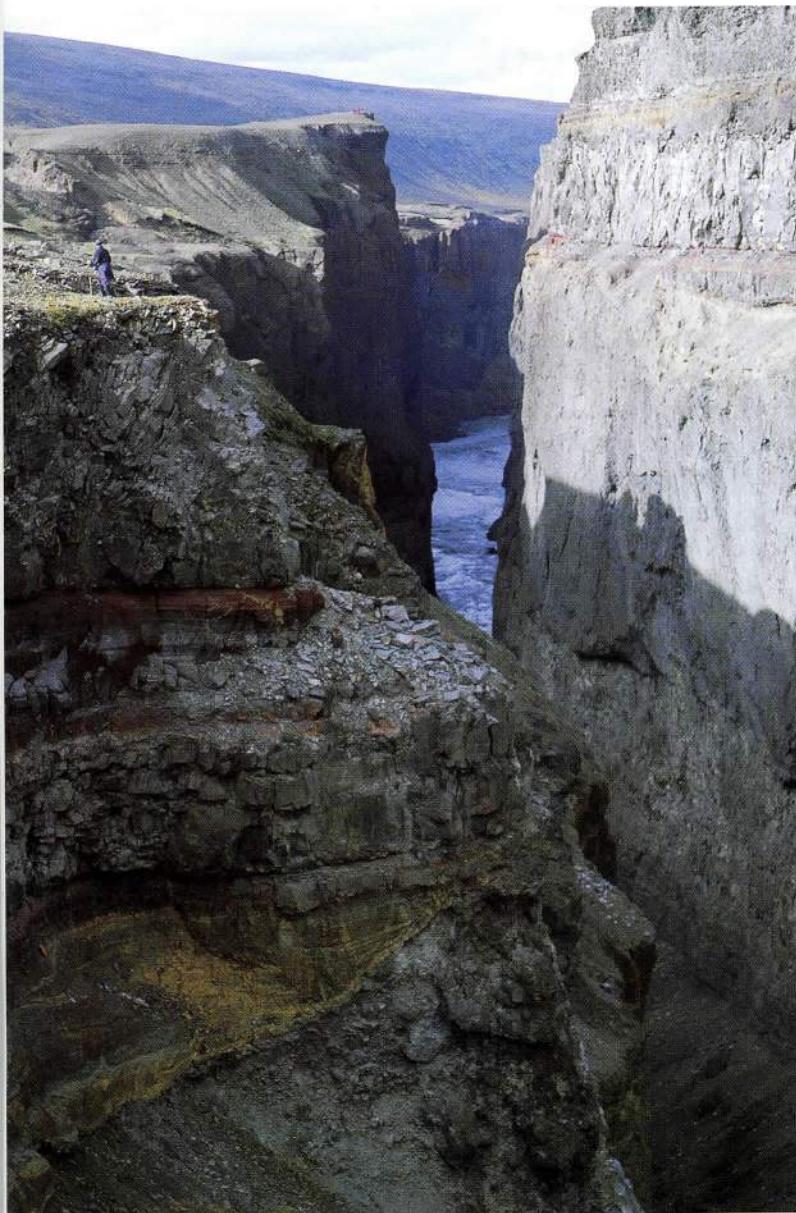
Skipta má gljúfrunum í nokkra hluta, sem hver hefur sín sérkenni. Aðal-gljúfrin eru tvískipt. Ytri hlutinn er kenndur við Hafrahamma, og nefndur Hafrahvammagljúfur, en innri hlutinn Dimmugljúfur. Fyrra nafnið er þó oft notað um þau sameiginlega, og jafnvel það síðara líka. Við ytri enda Hafrahvammagljúfra er Desjarárgil.

HÆGT ER AÐ NÁLGAST GLJÚFRIN á flestum bílum, bæði að austan og vestan. Í báðum tilvikum liggur leiðin um Brú á Jökuldal. Vesturleiðin liggur þaðan upp á Fiskidalsháls og inn eftir honum, síðan yfir Reykjárá í mynni Laugarvalladals (ófær fólksbílum), og inn eftir Skógarhálsi, en þaðan má ganga á ýmsum stöðum að gljúfrunum. Austurleiðin liggur frá Brú um ytri hluta Hrafnkelsdals, og inn eftir hálsinum milli hans og Jökuldals, framhjá Fjallskolli og Búrfelli, að Fremri-Kárahnjúk. Af henni má ganga að Desjarárgili og fleiri stöðum.

Hingað til hafa langflestir komið að gljúfrunum vestan frá, og ganga þá vanalega af Skógarhálsi niður að mótum Hafrahamma- og

Ljósmynd: SGP.

Dimmugljúfra. Þægileg gönguleið er meðfram gljúfrunum endilöngum að vestan. Er þá eðli-legast að hefja gönguna við Hallarfjall, sem er áberandi móbergshnjúkur við veginn innantil á Skógarhálsi, 680 m y.s., og fara þar niður að mynni Hafrahvammagljúfra, þá inn með þeim að Gljúframótum, þar sem ganga má ofan í Hafrahamma, og síðan inn með Dimmugljúfrum á móts við Fremri-Kárahnjúk, en þar er bílvegur niður að Gljúfrunum. Þessi leið er um 7-8 km. Ef vill má bæta við um 4 km göngu að Sauðárfossi. Að austan eru Kárahnjúkarnir báðir til hindrunar, svo illfært er þar meðfram gljúfrunum. Hinsvegar er frábært útsýni af hnjkunum.

Gljúframynnið og Kárahnjúkar, Hnitaspordur, Hnitahnjúkur, Hnitaskál og Ytri-Kárahnjúkur upp frá honum. Vinstra megin við Hnitaspord er Desjarárgil, Hafrahvammagljúfur til hægri. Brúareyrar neðst til vinstri. Brúarjökul og Kverkfjöll ber við himin. Neðri mynd sýnir Desjarárgil, Hnitaspord og Básá í nærsýn.

Ljós. SGÞ.

Pessi gljúfralýsing er ekki miðuð við sérstakar gönguleiðir, heldur er gljúfrunum lýst í stórum dráttum utan frá og inn eftir, jöfnum höndum beggja vegna.

HNITASPORÐUR OG DESJARÁRGIL

Hnitaspordur (Hni) er sporðlaga rani á mótum Jöklu og Desjarár. Hann er úr dökku og gjallkenndu bergi, og er því hluti af Kárahnjúkamynunduninni. Í báðum hliðum er mikið um bögglaberg og óreglulegt stuðlaberg, með alls konar rósamynstri, og myndar það stapa og snaga, skúta og skorur. Sporðurinn er flatur að ofan, dálitið gróinn yst. Við syðri enda Desjarárgils er hann næstum slitinn sundur, og er þar aðeins eftir um 2-3 m breið spöng af fletinum, kölluð *Mjódd*. Þykir mörgum ægilegt að fara um hana, en þó er þar hestagata sæmileg. *Hnitaspordshellir* er vestan undir sporðinum, allstór hvelfing, sem áin flæðir í á sumrin.

Desjarárgil (Dysjarárgil) er austan við Hnitaspord, sem myndar vesturbarm þess. Það er álíka djúpt og næstum eins vítt og ysti hluti Hafrahvammagljúfra, um 1,5 km á lengd. Vesturhlíðin er alsett dökkbrýndum klettum og skriðum, en austurhlíðin er ekki eins brött og allvel

gróin. Þessar skörpu andstæður gefa gilinu sérstakan svip og fugur.

Augljóst er að þetta mikla gil er ekki grafið af þeiri ársprænu, *Desjaránni*, sem þar rennur nú, heldur af Jöklu sjálfri. Það hefur líklega gerst í lok Ísaldar, þegar aðalgljúfrin voru enn ekki mótuð, hugsanlega í miklum flóðum. Áin hefur skafið öll gosefni burt úr austurhlíðinni, nema fáeinart klettaklúkur.

Desjará fellur ofan í gilsendann úr SA, og myndar 10-15 m háan foss. Fossinn snýr í NV og er því oftast í skugga. Neðan við hann eru tveir lágar flúðfossar. Ofan við fossana rennur áin í þróngu og bugðóttu klettagili, sem nær um 2 km inn á Desjarárdal.

Hnitahnjúkur er kollóttur hnjkur (um 700 m y.s.) innan við Hnitaspord, og sunnan við hann er sporöskjulaga kvos, með sléttum melabotni, aðeins opin til NA, sem kalla mætti „*Hnitaskál*“, og hefur nokkra líkingu við sprengigíg. Hún er í miðri eldgígaröðinni, þar sem eldvirknin hefur líklega verið mest, og er því girnileg til fróðleiks. Vestan við kvosina er móbergshryggur, sem tengir saman Hnitahnjúk og Ytri-Kárahnjúk, og liggr meðfram Hafrahvammagljúfrum að austan. Um hrygginn er góð gönguleið upp á Ytri-Kárahnjúk.

HAFRAHVAMMAR OG HAFRAHVAMMAGLJÚFUR

Ysti hluti gljúfranna miklu er oftast nefndur *Hafrahvammar* af heimamönnum, og er það heiti þá notað í víðri merkingu. Pálmi Hannesson (1958) notar fyrst orðið *Hafrahvammagljúfur* á prenti, og síðan hafa ýmsir tek ið það upp, aðallega um ytri hlutann. Hafrahvammaljúfur er dálitið einhliða, því að verulegur hamraveggur

Í Hafravömmum (Hellishvammi), neðan við Magnahelli. Réttarklettur t.v., Geigsbjarg t.h. Hallarfjall ber við loft. Dökkrænar skellur eru fjalldrapi, ljósgrænar skellur gráviðir. Júlí 1999.

Ljósm. SGP.

er aðeins að austanverðu, og því vilja sumir ekki kalla það gljúfur. Þessi hluti gljúfranna er um 3 km langur.

Við gljúframynnið að vestan, er klettaföldi sem nefnist *Stapar*, sundurskorinn af djúpum þvergiljum og gjám. Þar skellur án á klettum og þverbeygir til austurs. Dökkt, gjallkennt berg úr Kárahnjúkum er efst í Stöpum, en setlög og grágrýtislög neðar. Í gjallberginu eru skútar og skvompur.

Anddyrið í Básum.

Ljósm. HHg.

Frá Stöpum gengur hjalli inn fyrir ofan Hafravamma, víða þverskorinn af lækjargiljum, sem eru þurr yfir sumarið, og milli þeirra eru þykkar jarðvegstorfur, klæddar lyngi, fjalldrapa og rjúpnalaufi, sem enn eru að blása upp, og víða eru moldarflög. Eftir hjallanum liggar hestagata gangnemann, sem er tilvalin göngubraut.

Geigsbjarg: Þegar gengið er inn eftir hjallanum, vekur

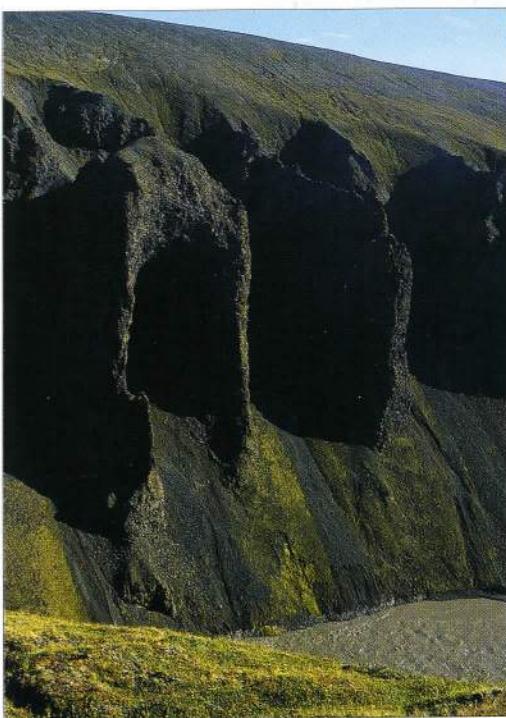
hinn mikli og dökkbrýndi bjargveggur austan Jöklu mesta athygli. Hann er um 2 km langur, og 50-100 m hárr utantil, en fer jafnt og þétt hækkandi til suðurs, uns hann nær um 200 m hæð við Gljúframotin. Bjargveggur þessi er úr dökkgráu gjall- og kubbabergi, ógreinilega lag-skiptur, og á stöku stað með stuðlabergssveipum.

Við árkrokinn á móti Stöpum eru nokkuð grónar skriður. Í krónum heitir *Stórabrekka*, en *Básar* innan við hann. Innantil í Básum er bjargið þétt sett af klettabríkum, sem hólfra það sundur og mynda dranga og stapa. Á einum stað er „anddyri“ inn í stapa, en ekki mun heiglum hent að leita þar inngöngu. Innst í þessum bjarghluta er fögur stuðlarós niður við ána og þar fyrir innan allmikil urð neðan við bjargið.

Páll Pálsson hefur nefnt innsta og hæsta hluta bjargveggins *Geigsbjarg*, og virðist það vel til fundið, því að geigvænlegt er að standa þar á brúninni. Geigsbjarg er ekki eins dökkt eða skorið og ytri hlutinn. Neðst í því innantil, koma fram grá setlög, sem hallar út og austur, þau hafa sest til í botni dalsins áður en Kárahnjúkagosið átti sér stað.

Hafrahvammar

Hafrahvammar eru í víðum sveig á móti Geigsbjargi. Eftir þeim endilöngum ganga tveir slitróttir hjallar, sem breikka til suðurs og mynda víðan hvamm. Ofan við hvammana eru snarbrattir móbergsklettar, svo að óvíða er gengt

Skessugjá í Hafrahvömmum er gamalt gil Jóklu, í beinu framhaldi af Dimmugljúfrum, en miklu grynnra. Neðst t.v. er hvelvingin sem minnst er á í greiminni.

Ljósm. SGP.

Hægri mynd:
Skúti í austurvegg Skessugjár, með „hurð í hálfa gátt“.

Ljósm. HHg.

niður. Hvammarnir eru þverskornir af mörgum giljum, einkum utantil. Neðan við þá innantil er klettaveggur meðfram ánni, en utantil er dálítið nes. Hvammarnir eru kenndir við geithafra, sem gætu hafa lifað þar góðu lífi árið um kring.

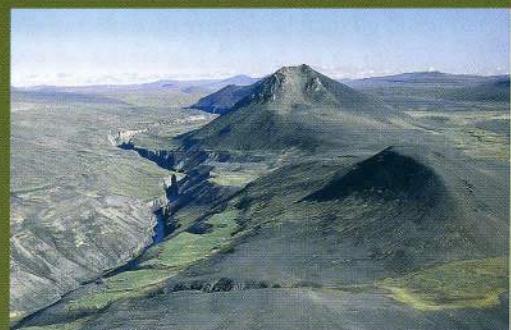
Í klettum og hjöllum Hafrahvamma er forn móberg, sem hefur verið kennit við þá. Það er brúnt að lit, mjög misgróft, viða með smásteinum og bólstrum. Það hefur myndast við gos undir jöklí árla á Jökultimanum, fyrir um einni milljón ára. Það myndar stapa og dranga, hella og gjár, innantil í hvömmunum. Einnig er það fyrirferðarmikið í veggjum Dimmugljúfra og í

hvömmum meðfram þeim. Merkilegt er, að dökka gosbergið frá Kárahnjúkum, sem hlýtur að hafa lagst upp að Hafrahvömmum, sést þar varla, og virðist áin hafa hreinsað það vendilega burtu, þannig að dalhlíðin stendur eftir í sinni upphaflegu mynd. Erfitt er að hugsa sér slíka hreinsun nema í miklum flóðum (sbr. Desjarárgil).

Hafrahvammar eru algrónir að kalla, og miðað við hæð yfir sjávarmál (475-500 m) er gróðurinn býsna mikill og fjölbreyttur. Innst í hvömmunum eru balar vaxnir grasi, krækilyngi, bláberjalyngi og rjúpnalaufi, með breiðum af lágvöxnum fjalldrapa, gráviði og loðvíði. Mikið er

KÁRAHNJÚKAGÍGAR

Hallarfjall er í nokkuð beinu framhaldi af Kárahnjúkum og Hnitahnjúki austan ár, og er því talið hluti af gígarröðinni, sem kennd er við Kárahnjúka, og gaus á síðasta jökluskeiði, líklega fyrir um 40 þúsund árum. Þá höfðu jarðeldar ekki verið uppi á þessum slóðum í óratíma, og Jökla hafði grafsíð sér bugðóttan dal, Jökuldal þeirra tíma. Gosið kom upp á um 18 km langri sprungu, sem náði frá Sandfelli í suðri að Nónhnjúk í norðri, og lá syðri hluti hennar langs eftir dalbotninum, sem þá var fullur af jöklri. Má nærrí geta að þar hefur mikið gengið á. Gosefnin fylltu upp dalinn á 5-7 km kafla, og stifluðu allt framrennsli úr efsta hluta hans. Jafnframt mynduðu þau hnjkáröðina, og hefur Fremri-Kárahnjúkur (840 m.y.s.) líklega rekið nefið upp úr jöklinum. Kárahnjúkar eru yngsta gosstöð á öræfunum beggja vegna Jóklu, nema Snæfell er hugsanlega yngra að hluta til.

Hér má sjá alla Kárahnjúkaröðina, sem liggar skáhellt yfir dalinn og gljúfrin. Frá hægri (suðri) talið eru hnjkarnir: Sandfell, Fremri- og Ytri-Kárahnjúkur, Hallarfjall og Nónhnjúkur. Hnitahnjúkur er á bakvið Ytri-Kárahnjúk, og sést því ekki. Ljósm. SGP.

Við NiðURGÖNGUGIL er tilvalið að skoða berglagabyggingu gljúfranna, sem þarna er óvenju skýr og greinileg. Efst eru fjögur hraunlög, þau efri með kubbabergsáferð, síðan taka við setlög, fallega lagskipt, með alla vega brúnum, gulbrúnum og gráum röndum. Undir þeim er um 50 m þykkur stafli af basaltlögum, sem eru gráleit, þunn og ógreinilega lagskipt, en þau mynda allsstaðar botn gljúfranna. Þau eru úr dyngjubasalti, sem ættað er frá gosdyngejum á Brúaröræfum eða undir Vatnajökli.

Dyngjulöginn hafa runnið áður en dalurinn varð til, en setlögin hafa myndast af framburði vatna í fornum dal eða gili, og að lokum hafa eftstu hraunlöginn runnið niður eftir því, frá ókunnum eldstöðvum. (Águst Guðmundsson, í Glettingi 1996).

þar af geldingahnappi. Í brekkunum eru breiður af ljónslappa, og sumsstaðar eru blágresi og hrútaber. Sortulyng og einir koma þar fyrir og fáeinir birkirunnar vaxa yst í hvömmunum.

„Hellishvammur“: Svo mætti nefna fremsta hvamminn í Hafrahvömmum, sem er þeirra stærstur og fjölbreyttastur að landslagi. Í hann er oftast gengið, þegar ferðafólk kemur að *Gljúframótum*. Liggur brött gata í krókum ofan í hvamminn. Fast við götuna er móbergsdrangur mikill, sem *Réttarklettur* kallast, klofinn í herðar niður. Austan undir honum er skúti, og gamalt vallgróið réttarholf fyrir framan hann. Innan við klettinn blasir við mynni á gríðarmikilli gjá til suðurs, en niður úr henni liggur gróið gil með lækjarsprænu.

Magnahellir er innan við lækjargilið og gjámynnið, norðaustan í móbergskletti. Framan við hellinn er anddyri, hátt og breitt, og inn úr því neðst er hellisopið, sem er svo þróngt að rétt er hægt að skríða inn. Par fyrir innan er allhá og við hvelfing. Botninn er þurr og þakinn mold. Parna er gott skýli fyrir öllum veðrum, og því ekki furða að hellirinn hafi verið notaður til gistingar fyrir gangnamenn og smala sem héldu fé til beitar í hvömmunum framan af vetri, enda ber hann nafn eins þeirra. Fyrir kom að vættur í konulíki gerði þar vart við sig.

Skessugjá: Gjáin fyrnefnda klýfur bratta hlíð Hellishvamms til suðurs, og opnast inn í *Gljúframótin* beint á

Dimmugljúfur við Niðurgöngugil. Þar eru gljúfrin fegurst, vegna mikilla og lítauðugra setлага, *Ljós. HHg.*

móti Dimmugljúfrum. Hún er eitt mesta undur Gljúfranna, sem því er sjálfsagt að skoða. Ekki fer milli mála að gjáin sé grafin af Jöklu, og megi líta á hana sem framhald Dimmugljúfra. Gjáin er með grónum botni, en víða glittir í fokmoldarskafla. Hún er um 150 m löng, um 20-30 m breið og álíka djúp utantil.

Yst í gjánni hafa risabjörg af móbergi hrúgast saman, og að austanverðu er þar geysimikil hvelfing, um 10 m há og breið, sem lokast að mestu af björgunum, er lagst hafa upp að henni. Botninn er þakinn grjóti og möl, og um hann sitrar smálækur, sem kalla má „Gjárlæk“, en ljóst er að þarna fossar mikil vatn niður í leysingum á vorin. Mun þá vera mikill undirgangur í þessum „tröllakór“.

Stuttu innar er grunnur en allhár skúti í austurveggnum, sem risastór móbergshella lokar að hluta til, eins og hurð í hálfá gátt, tilvalinn bústaður tröllvættar. Stutt er til vatns að fara, því að þarna fossar lækurinn ofan í gjána og hverfur í holurð. Við mynni gjárinnar að sunnanverðu, stendur myndarlegur móbergsdrangur. Ef til vill er það stórkonan, orðin að steini.

DIMMUGLJÚFUR OG KÁRAHNJÚKAR

Innri hluti Gljúfranna miklu, sem nú er farið að nefna Dimmugljúfur, er gerólkur ytri hlutanum. Hann er til-lölulega mjó, en 50-150 m djúp renna, sem er eins og skorin í gegnum berglöginn, viðast hvar með þverhníptum hlíðum eða börmum, sem sagt dæmigert gljúfur.

Meðfram þeim að austan eru Kárahnjúkar. Dimmugljúfur eru um 4 km á lengd, og liggja í víðum bugðum. Þau eru oft talin hrikalegustu árgljúfur á Íslandi. Á gljúfrabarminum eru sumsstaðar grunnir stallar eða hvammar.

Gljúframót kallast þar sem Dimmugljúfur og Hafravammagljúfur mætast. Það er sá staður sem flestir ferðamenn heimsækja í Gljúfrum. Gljúfrin snarþeygja þar til austurs, og víkka jafnframt og breytast, þannig að gljúfraveggur er aðeins að austanverðu, sem fyrr var lýst.

Til suðurs opnast Dimmugljúfur eins og háar og tígulegar dyr, þar sem lóðréttir hamrar mynda dyrustafina. Þau virðast furðulega mjó héðan séð, enda er dýpið allt að 160 m við hamranefið (Sjónarhöfða) skammt fyrir innan, en breiddin aðeins um 50-70 m. Gegnum þessar voldugu dyr sést Fremri-Kárahnjúkur í fjarska. Þarna er góður útsýnistaður á sléttu klettanefi, er skagar fram í gljúframynnið, og mætti kalla „Ferðamannanöf“. Þaðan liggja götuslóðar upp á „bilastæði“ á Skógarhálsi.

Sjónarhöfði: Um 1/2 km innar er komið á dá-lítinn melhöfða (552 m y.s.), er gengur alveg

fram á gljúfrabarm. Þaðan er frábært útsýni yfir gljúfrin til beggja handa. Auk þess er gljúfraveggurinn einna hæstur þar á móti (um 180 m) og mjög mikilfenglegur, með þremur hraunlöögum efst, en móbergi og dyngjulögum neðantil (mynd bls. 6).

Enginn sem kemur að Gljúframótum ætti að sleppa því að ganga inn á Sjónarhöfða, þó ekki sé lengra farið. Frá höfðanum blasa við láréttir og pallsléttir malarhjallar, er liggja inn með gljúfrunum beggja vegna, í um 550 m h.y.s.

Þegar Kárahnjúkar mynduðust stífluðu þeir upp lón, sem bráðlega fylltist af aur. Hjallarnir hafa myndast við útgröft á þessari aurfüllu, samhliða greftri gljúfranna. Um það er nánar fjallað í jarðfræðigreinum hér í blaðinu (bls. 31-40).

Rekja má þessa hjalla, næstum óslitið, að ystu framhlupsmórkum Brúarjökuls, og innan við Kárahnjúka setja þeir mikinn svip á landslagið. Í matsskýrslu Landsvirkjunar 2001 eru hjallarnir taldir einstæðar minjar á landsmælikvarða.

Skammt fyrir innan Sjónarhöfða er dálítil kvos á barmi gljúfranna, þverskorin af tveimur lajkargiljum, sem nefnd er *Glámshvammar* af heimamönnum. Efst í giljunum eru fossstæði.

Dimmugljúfur, séð til norðurs. Drangahvammar vinstra megin við þau, en Karlshvammur og Sveigur hægra megin. Ytri-Kárahnjúkur að baki.

Ljósm. SGP.

Helgi Hallgrímsson er náttúrufræðingur og býr á Egilsstöðum.

Drangurinn í vesturbarmi Dimmugljúfra er engin smásmíði, um 140 m hárr, og slútir fram í gljúfrið. Utan við dranginn sest í þunn lög af grábrúnu dyngejubasalti undir móbergini, en þessi lög mynda botn gljúfranna.

Ljósm. SGP.

Gljúfrin beygja þarna og eru mjög hrikaleg. Að austanverðu í þeim eru miklar bergbríkur, sem hafa sömu stefnu og gljúfrin.

Ytri-Kárahnjúkur er um 760 m y.s. (skv. opinberum kortum) og rís um 150 m yfir næsta umhverfi. Hann er breiður og mikill um sig, tvískiptur N-S af grunnri skoru, og er austurhnjúkurinn hærri og kollhúfulaga, en sá vestari er með þremur smáttindum. Suður úr skorunni gengur „Hnjúksgil“, sem er aðalþorfaður á leiðinni meðfram gljúfrinu að austan. Af hnjknum er mikið útsýni til allra átta, en sérstaklega til suðvesturs, inn yfir Dimmugljúfrin, sem hvergi njóta sín eins vel og þaðan. Vesturhlíð hnjknum er snarbrött niður á gljúfurbar, og austan í hnjknum er bratt móbergstrið, illfært, en suður af honum er léttgengt um melhrygg, sem liggar niður á varpið á milli hnjkanna.

Kárahnjúkar eru tengdir saman með lágum hálsi, sem er lægstur um miðju, og nefnist þar *Kárahnjúkaskarð*. Austan við hálsinn er vik, með mýrlendi og mörgum

smápollum (pollamýri), sem heitir *Álfafit*, en þar hafa líklega verið desjar þær eða rústir, sem Desjará er við kennd.

Sveigur: Vestan við hálsinn er allstórt, sveiglaga undirlendi á milli Kárahnjúkanna, sem kallast „Kárahnjúksveigur“. Sveigurinn er þakinn malarseti, sem myndar rennisléttu, lága stalla, og er allur uppblásinn nema neðst og efst, en hlíðar eru þaktar jarðvegi og lynggróðri. Innantil í sveignum er sérkennilegur móbergsklettur, með smástrýtum, sem minnir á kórónu. Næst gljúfrinu eru grunnir og grónir stallar.

Niðurgöngugil er í gljúfurbarminum utantil í Sveignum. Efst er dálítið klettabyrgi og sitrar smálækur ofan í það. Í klettum utan við byrgið vex ætihvönn, en hana er annars ekki að finna, nema niðri í gljúfurbotni. Niður úr byrginu liggr grunnt gil og neðst í því er grjóturð, sem nær alveg niður í gljúfurbotn. Þarna má heita slarkfært ofan í gljúfrin, en það er þó ekki fyrir alla, og talið betra að handstyrkja sig með kaðli. Gljúfrið er þarna um 130 m djúpt, með óvenju fjölbreyttum og litskrúðugum berglögum.

Drangahvammar og Karlshvammur

Stutt fyrir innan Niðurgöngugil er stallur á vesturbarmi gljúfranna, sem kallast *Drangahvammar*. Yst í þeim eru tvær samhliða gjár, og milli þeirra og gljúfursins rís myndarlegur klettastapi á gljúfurbarminum. Stapinn er alveg þverhníptur og um 140 m hárr, gljúfurmegin. Hann hefur líklega verið nefndur *Drangi* (Drangur).

Á milli gjánna yst er móbergsbrík, um 7 m há. Inn í hana að vestan er bogalaga hvelsing, og innst og neðst úr henni er manngengt gat í gegnum bríkina. Þetta er því í rauninni steinbogi, og séður frá hlíð minnir hann ekki lítið á hina frægu sigurboga í París og Róm. Yst á bríkinni er mjó og oddhvöss strýta, sem vísar til himins.

Gjárnar hefur Jökla grafið í móbergið. Nær sú eystri í gegnum höfðann, en sú vestari er mun lengri og endar í dragi innar í hvamminum.

Innst í hvamminum er stakur móbergsklettur, um 5 m hárr, og um 100 m innar gengur annar klettur fram úr brekkunni, sem minnir á ljónshaus séður frá hlíð, eða hinn fræga Sfinx í Egyptalandi.

Við innri enda Drangahvamma er sprunga á um 100 m kafla meðfram vestara gljúfurbarmi, allt að 1 m við að ofan. Virðist sýnt að þar sé að klofna fram stykki, sem er ekkert smásmíði, og muni hrynda innan tíðar ofan í gljúfrið.

Andspænis innsta hluta Drangahvamma getur að líta einkennilegt fyrirbæri í gljúfraveggnum að austanverðu. Dimmugljúframóbergið, sem nær þar upp í brún,

myndar U-laga mótt í veggnum, og á milli í U-inu eru þykk hraunlög, hálfstuðluð, með rauðagjalli, og setlög undir. Parna er semsé þverskurður af hinu forna Jökulsárgili, sem gengur hér skáhallt yfir núverandi gljúfur. Það hefur fyllst af malar- og hraunlögum. Sunnan við þennan stað hefur það legið vestan núverandi gljúfra á löngum kafla.

Á móts við Drangahvamma er alllangur og breiður stallur á austurbarmi gljúfranna, sem ég hef kallað *Karlshvamm*, eftir móbergsdrangi miklum, sem gnæfir þar í grónu halli, skammt frá brekkunni, nálægt miðjum hvamminum. Hann er um 7-8 m hárr, úr gulbrúnu móbergi af þeirri gerð sem kennt er við Hafrahvamma. Undir vissu sjónarhorni og skuggum fær hann nokkrá líkingu við mann, og mótar fyrir andliti, höndum og fótum.

Innan við Drangahvamma eru gljúfrin fremur fábreytileg, þar eru engir stallar eða hvammar á um 1 km löngum kafla. Þar rís *Fremri-Kárahnjúkur* á austurbarmi gljúfranna.

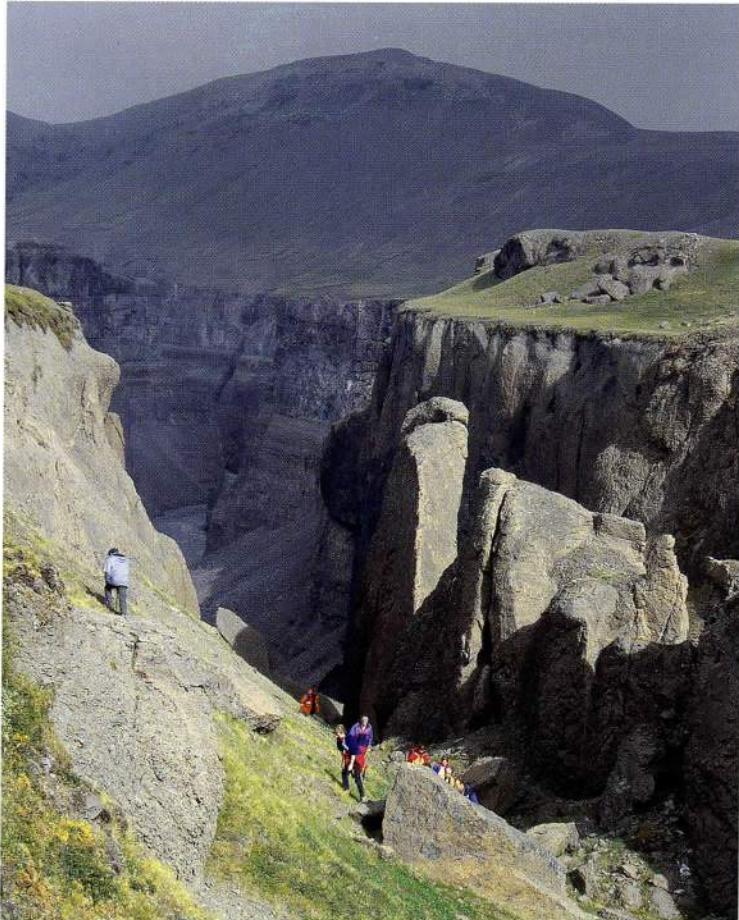
Fremri-Kárahnjúkur

Fremri-Kárahnjúkur (kápumynd) er næsta ólíkur ytri hnjknum, þótt báðir séu af sama efni. Hann er mun rismeiri og brattari og um 80 m hærra skv. hinum almennu kortum, eða 838 m y.s. Sunnan frá séð er hann fallega keilulaga, eins og dæmigert eldfjall. Meira að segja virðist þar móta fyrir gígskál, efst í hnjknum, sem vekur grun um að hann hafi myndast í þunnum jöklí og hugsanlega náð upp úr honum.

Á toppi hnjkusins eru móbergsklettar, og líka í hlíðum hér og hvar. Hann er nokkuð aflangur í stefnu hnjkanna, og norður úr honum gengur hrygglaða hali, með klofnum smákolli, niður að Kárahnjúkaskarði. Eftir þessum hala er þægilegast að ganga á hnjkinn.

Vestan í hnjknum er íhvolft slöður, gróið langt upp eftir. Utan og neðantil í hvolfinu eru afar sérkennilegir drangar, sumir úr svörtu gjallbergi, aðrir úr móbrúnu eða rauðbrúnu móbergi, og sumir úr báðum gerðum. Neðst í brekkunni er einn kolsvartur, og minnir á eitt-hvert fornaldarskrímsli, og ofan við hann eru nokkrir tvílitir drangar í röð.

Skammt fyrir innan hvolfið þrýtur undirlendið í Sveignum, og við tekur snarbrött brekka, nokkuð gróin, og síðan skriða sem nær fram á gljúfrabarm. Kindagata liggur inn skrið-

una, ekki árennileg fyrir ferðamenn. Önnur gata er talsvert ofar í brekkunni, öllu skárri.

Sunnan í hnjknum er annað hvolf, svipað hinu. Mikið stórgrýti er neðst í því, og í móbergsklettum skiptist á svart gjallberg með smáskútum og gulbrúnt móberg. Hvolfið er nokkuð gróið upp undir topp, en efst eru klettar, torfærir venjulegu fólk. Þaðan er mjög fagurt útsýni til suðurs, inn yfir efsta hluta gljúfranna.

INNAN VIÐ KÁRAHNJÚKA

Gljúfrin hafa grynnst smám saman og eru nú aðeins orðin um 70-80 m á dýpt, þar sem þau beygja í suður innanvert við Fremri-Kárahnjúk. Hér er vanalega talið að Dimmugljúfur endi, en við tekur gil af venjulegri dýpt og vídd, sem hefur ekki séruna. Hér verður þessu gili ekki lýst frekar, aðeins drepið á helstu kennileiti meðfram því, aðallega að vestanverðu.

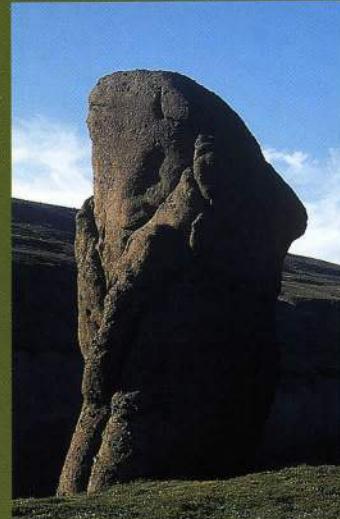
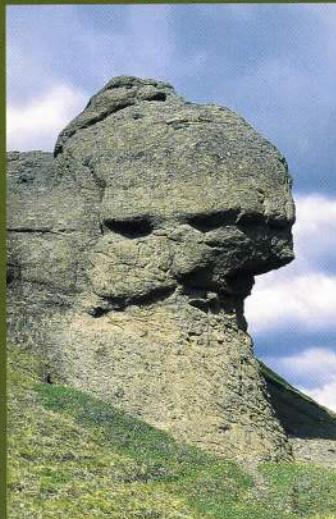
Miklir meler eru við innri enda Dimmugljúfra að vestan, og í gegnum þá liggja djúp þvergil. Því hef ég nefnt það „Giltastykki“. Pangad liggur nú bílfær vegur af Skógarhálsi.

Gilin eða gjárnar yst í Drangahvömmum. Bríkin með Steinbognum á milli þeirra. Ytri-Kárahnjúkur í baksýn.

Ljósm. HHg.

Í HvÖMMUNUM við Dimmu-gljúfur eru ýmsar furðulegar myndanir í móberginu. Yst í Drangahvammi er tvöföld gjá eða gil, sem Jökla hefur grafið. Yst í kambinum sem skiptir henni að endilöngu er myndarlegur „Sigurbogi“ úr móbergi, sem hægt er að skríða í gegnum. Nokkru innar í sama hvammi er „Ljónshausinn“ sem horfir yfir gljúfrin í upphafinni ró. Í Karlshvammi, austan megin við gljúfrin, er „Karlinn“, með hendur á baki og beinir sjónum til hafs, eins og hann sé að biða eftir skipi.

Ljósmyndir HHg.

Þessir móbergsdrangar vestan í Fremra-Kárahnjúki minna á dreka eða fallbyssur og snúa kjóftum inn á „stíflustæðið“, albúnir til orrustu.

Ljós. HHg.

Við innsta gilið í Giljastykki eru borplön Orkustofnunar. Það er stundum nefnt „Stíflustæði“. Hér er fyrirhugað að byggja hina gríðarmiklu stíflu, sem myndi ekki bara fylla upp í suðurenda gljúfranna, heldur ná hálfa leið upp í hliðar Fremri-Kárahnjúks, ef fylgt verður nú-verandi áetlun um stífluhæð. Sumarið 2000 voru grafin 50 m löng tilraunajarðgöng inn í bergið neðst á Stíflustæðinu.

Sandfell er syðsti hnjkurinn í Kárahnjúkaroðinni, 682 m y.s. Það er stuttur móbergs-hryggur, með aflíðandi melhöllum að sunnan og norðan, en allbrattur að austan og vestan og með smáklettum efst á austurhlíð. Af fellinu er dágott útsýni yfir næsta umhverfi og Fremri-Kárahnjúkur nýtur sín vel þaðan.

Milli Sandfells og Fremra-Kárahnjúks er allmikið vik á barmi gilsins, sem er þakið af 40-50 m þykkum setlögum, og hef ég kallað það „Sandvik“. Inn í setlagahjallann skerast tvö stutt en djúp gil, og milli þeirra er fagurlega mótaður höfði, pallsléttur að ofan, sem kalla má „Sandhöfða“. Í höfðanum og giljunum koma fram skýr litaskipti, milli ljósbrúnna leirlaga og steingrárra sandlaga, og malarlags sem er efst í þeim. Af þeim sökum verða þau ein-kennilega skjöldótt. Upp af vikanu er lágor melahryggur, og næst Sandfelli er grunn lág í gegnum hann. Um hana hefur Jökla líklega runnið þegar hún fíll út Desjarárdal og gróf Desjarágil. Austan við láginu eru vinnubúdir Landsvirkjunar (Sandfellsbúdir).

Innan og neðan við *Giljastykki* er stallur neðan við melahjallann, með vægum halla niður að gilbarmi. Þar eru tveir grunnir hvammar og nokkrir móbergshrjónar uppi í brekkunum. Því hef ég nefnt þá „Hrjónahvamma“. (Sumir telja að þetta séu Glámshvammar).

Nokkru innar upphefst um 2 km langur og allt að 1/2 km breiður malarhjalli (um 550 m h. y.s), sem kvað vera nefndur *Sandskeið*. Utan og ofan við hann er djúpt gil, sem grafist hefur í gegnum malarlögin. Hjallinn er rennisléttur, með örgrunnum farvegum, yfirborðið alsett steinvölkum á yfirborðinu, sem raðast þétt saman. Í sólskini glitrar þessi svarti sandur á ein-kennilegan hátt. Austan í *Sandskeiði* er snar-bratt melarið fram á barm klettagilsins, sem þar er um 20-30 m djúpt, og grafið í grátt dyngjubasalt. Að austanverðu er hins vegar gróin stallur fram á gilbarm.

Séð úr Fremri-Kárahnjúk inn yfir Jökulsárgil ofan Kárahnjúka. Sandfell og Sandvik til vinstri, Sand-skeið og Hróna-hammur til hægri. Efst eru Sauðafell og Sauðá. Kverkfjöll í fjarska.

Ljósm. HHg.

Skyndilega endar sandflötin, og við tekur djúp og við, skállaga kvos sem minnir ekki alllítið á risavaxna gígskál, t.d. skálina í Hverfjalli við Mývatn, enda heitir þetta fyrirbæri *Sauðárgígar*. Prátt fyrir lögum og nafn er ekki um eldgíg að ræða, heldur hefur Jökla einhverntíma í fyrndinni grafið þennan fallega sveig í melana.

Innanvert við *Sauðárgiga* er *Sauðá*, sem stundum er allmikið vatnsfall, hún á rætur að rekja til Brúarárjókuls, og er því oftast jökulvatnsblönduð (gráhvít) á sumrum. Upptókin eru í lónum við jöklaröndina, en þar getur vatn frá jöklinum runnið ýmsa vega, og verða þar stundum miklar breytingar, einkum í sambandi við framhlaup jöklusins. Nú fellur meginhluti þess í *Kringilsá*, en fyrir um 20 árum var *Sauðá* miklu meiri.

Innan við melana hefur áin skolað burt lausu efni á belti niður eftir hlíðinni, og rennur þar í grunnum og breiðum farvegi með samfelldum flúðum um 70 m fall. Þegar vöxtur er í ánni eru þessar flúðir mjög mikilfenglegar, og er óhætt að segja að þar sé „sjóðandi“ strengur, sem áin dregur líklega nafn af. Ofan við dalbrekkuna fellur *Sauðá* í klettagili, sem endar í *Sauðárfossi*, þar sem áin steypist skáhált ofan í gilsendann. Hann er á að giska 15-20 m hárr, en nýtur sín lítt af norðurbarmínnum, sést þar aðeins frá hlíð. Þegar áin er lítil fellur hún undir steinboga neðst í gilinu. Við gilið að utanverðu eru skellur af ljósu hverahrúðri, og líka á innri bakkánum, ofan við foss. Sýnir það að þarna hefur verið allmikill jarðhiti, og ennþá er um 10° hiti í vætlum niðri í gilinu.

Eftirmáli

Grein þessi er samin upp úr mun lengri ritgerð sem er byggð upp sem ferðalýsing, og nefnist „*Gengið með Gljúfrunum miklu*“. Hún var birt í samnefndum bæklingi (2001). Helstu heimilda er getið í heimildaskrá, en auk þess hafa Aðalsteinn Aðalsteinsson, Sigurður Aðalsteinsson, Páll Pálsson, Stefán Halldórsson o.fl. veitt upplýsingar um örnefni. Þar sem þeim hefur ekki borið saman hef ég orðið að velja á milli. Auk þess hef ég gert uppástungur um allnokkur ný örnefni. Þau eru nánar kynnt í fyrnefndum bæklingi, og eru einkennd með gæsalöppum. Aldrei verður gert svo öllum líki í því efni. Meira að segja nafn eða nöfn gljúfranna eru umdeild. (Um það er nánar fjallað í grein höfundar í *Glettingi 10 (1), 2000*).

Helstu heimildir:

Ágúst Guðmundsson, 1996: Hafrahvamma- og Dimmugljúfur. - *Glettingur 6 (1)*: 19-26. (Þar er ýtarleg skrá yfir jarðfræðiheimildir sem gljúfrin varða).

Helgi Hallgrímsson, 2000: Gljúfrin miklu. Hugleiðing um örnefni. - *Glettingur 10 (1)*: 37-39. (Þar er skrá yfir heimildir er varða nöfn gljúfranna).

Helgi Hallgrímsson, 2001: *Gengið með gljúfrunum miklu*. Lýsing gönguleiða meðfram Hafrahvammagljúfrum og Dimmugljúfrum á Jökuldal. Egilstöðum. 32 bls.

Ingibjörg Kaldal og Skúli Víkingsson, 2001: Saga jökulhörfunar og forns jökuullóns sunnan Kárahnjúka. - *Glettingur 11 (2-3)*: 31-36

Jórunn Harðardóttir o.fl., 2001: Sethjallar sunnan Kárahnjúka. - *Glettingur 11 (2-3)*: 37-40.

Landsvirkjun, 2001: *Kárahnjúkavirkjun allt að 750 MW*. Mat á umhverfisáhrifum. Rvík. 168 bls.

Pálmi Hannesson, 1958: Brúaröræfi. *Frá óbyggðum. Ferðasögur og landlysingar*. Rvík.: bls. 104-173.